

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΩΔΕΚΑΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1932

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46 Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΨΥΧΑΡΗΣ

Κυρίες και Κύριοι (*)

Ὁ ἄνθρωπος πού κηδεύουμε σήμερα στὴ γῆ τῶν προγόνων του, ὑπῆρξε βέβαια ἓνας ξεχωριστὸς συγγραφέας, πού τίμησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ ὑπῆρξε κυρίως ἄνθρωπος τῆς δράσης. Μᾶς ἄφησε βιβλία, πού θὰ μείνουν καὶ θὰ διαβάζονται ἀπὸ τοὺς κατοπινούς μας, εἴτε γιὰ τὴ γλωσσολογικὴ καὶ γλωσσολογικὴ σημασία τους, εἴτε γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ ἀνθρώπινη ἀξία τους, πού εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι λένε συνήθως ὅσοι τὸν κρίνουνε χωρὶς νὰ τὸν διαβάσουν. Ὡστόσο, τὸ σπουδαιότερο ἔργο του εἶναι ὁ ἀγὼνας του, ἡ ἐπαναστατικὴ καὶ δημιουργικὴ δράση του, ἡ βαθιὰ ἐπίδρασή του στὴν ἐθνικὴ μας ζωὴ. Γιὰ τοῦτο, τὸ ὄνομα τοῦ Ψυχάρη δὲν ἀνήκει μονάχα στὴν ἱστορία τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ στὴν καθαρὴ ἑλληνικὴ ἱστορία, καὶ μπορεῖ νὰ πάρει θέση ἀνάμεσα στὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων ἐλευθερωτῶν τοῦ γένους.

Ὁ Ψυχάρης εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ἐλευθέρωσε τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὰ τυραννικὰ δεσμὰ μᾶς μεσαιωνικῆς Σχολαστικῆς. Δὲ θὰ ρίξω τυφλὰ τὸ ἀνάθεμα στοὺς παλιούς δασκάλους τοῦ γένους, τοὺς στυλοβάτες τῆς Σχολαστικῆς αὐτῆς, πού κυριάρχησε, στὴν ἑλληνικὴ παιδεία, ὀλόκληρη τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τὸ 19^ο αἰῶνα ὡς τὸ Μεγάλο Πόλεμο. Ξαίρω καλὰ τί χρωστοῦμε σ' αὐτούς τοὺς ἀνθρώπους, πού πραγματοποίησαν τὸ ἰδανικὸ τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν λογίων καὶ τῶν τελευταίων Αὐτοκρατόρων μας, δηλαδὴ ξανασυνδέσανε ψυχικὰ τὸ λαὸ μας μὲ τὴν Ἀρχαιότητα, ἀποκαταστήσανε τὴ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ μᾶς κληρονόμησαν μιὰν ἐθνικὴ συνείδηση τριάντα αἰώνων. Τὸ κατόρθωμά τους εἶτανε μεγάλο κι' ἡ σημασία του ἀνυπολόγιστη. Οἱ Ρωμαῖοι, οἱ Γραικοί, οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἑλλάδας, τοῦ Αἰγαίου, τῆς Μικρασίας, ἔγιναν ἢ ξαναγιναν Ἕλληνες κι' ἔμειναν Ἕλληνες, περήφανοι γιὰ τὸ ἑλληνικὸ ὄνομά τους καὶ σίγουροι

γιὰ τὴ μεγάλη ἀποστολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μὰ τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ κόστισε πολὺ ἀκριβὰ, γιὰτὶ ἔλειψε ἀπὸ τοὺς δασκάλους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἴτε τὸ μέτρο, ἢ φρόνηση, ἢ συναίσθηση τῶν πραγματικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, εἴτε ἴσως ἢ ζωντανία κι' ἡ ἀγάπη τῆς ζωῆς. Ἔτσι, ἔπεσε κάποτε τὸ ἰδανικὸ τους σὲ στεῖρο δόγμα, ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ ἐναντίον τῆς ζωῆς. Θαμπωμένοι ἀπὸ τὸ φῶς τῆς Ἀρχαιότητος, ξεχάσανε τὴ ζωντανὴ Ἑλλάδα ἢ τὴν περιφρονήσανε, τὴν ἀγνοήσανε ὀλοτέλα κι' αὐτὴν καὶ τίς ἀνάγκες τῆς καὶ τοὺς πόθους καὶ τὴ γλῶσσα τῆς, τὴ σκεπάσανε μὲ μιὰ βαριὰ κρούστα σχολαστικισμοῦ, πού δὲν ἄφηνε τὸ ἔθνος νὰ βρεῖ καὶ νὰ καταλάβει τὸν ἑαυτό του, νὰ ἀναπτύξει τὸ πνεῦμα του καὶ νὰ δημιουργήσει. Σὰν ἰδρῦθηκε τὸ ἀνεξάρτητο Κράτος, τὸ κακὸ ἔφρασε στὸν κολοφῶνα του. Ἡ Σχολαστικὴ, στηριγμένη πιά στὴν κρατικὴ ὀργάνωση, ὀπλισμένη μὲ ὅλες τίς δυνάμεις κι' ὅλα τὰ μέσα τῆς Πολιτείας, θέλησε νὰ ἐπιβάλλει τὸν τόνο τῆς σὲ κάθε ἐκδήλωση ἐθνικῆς ζωῆς, νὰ καταργήσῃ ὀλοτέλα κάθε «χυδαία» πραγματικότητα, καὶ πρῶτα-πρῶτα τὴ «χυδαία», τὴ ζωντανὴ γλῶσσα, τὸ πιὸ ἀπαραίτητο καὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο ὄργανο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ξαναγεννημένης Ἑλλάδας. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι πρόσφατα καὶ γνωστὰ σὲ ὅλους: ἡ ἄσκοπη σπατάλη ἀπὸ μεγάλες καὶ πολύτιμες ἐθνικὲς δυνάμεις, ἡ πλέρια χρεωκοπία τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης κι' ἡ διατήρηση τῆς ἀμύθειας τοῦ λαοῦ, ἡ γλωσσικὴ ἀναρχία, ἡ παρῆλυση κι' ἡ ἀποστείρωση τῆς πνευματικῆς ζωῆς μας. Κι' αὐτὰ, ἐνῶ κάμποσοι νέοι λαοὶ φουντώνανε ὀλόγυρά μας, σ' αὐτὴν τὴν ἀνήσυχη Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, καὶ διεκδικούσανε ζωηρὰ μιὰ θέση κίττω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Τότες ἦρθε ξαφνικὰ ὁ Ψυχάρης καὶ τὰ ἔσπασε ὅλα.

Ὁ Ψυχάρης, μὲ μιὰ ματιὰ, κατάλαβε ἀμέσως τὴν κατάσταση καὶ ξεκίνησε μοναχὸς του νὰ ξαναβάλλει τὰ πράματα στὴ θέση τους. Δὲν ἔχασε καιρὸ μὲ περιττὲς ἀπόπειρες συμβιβασμοῦ. Ὀπλίστηκε, ἔπιασε ὅλα τὰ πόστα, ἄναψε τὸν ἀγῶνα, ἀπότομος καὶ ἀπροσδόκητος, χωρὶς νὰ ἀφήσῃ στὸν ἐχθρὸ τὸν καιρὸ νὰ πάρει τὴν ἀνάσα

(*) Διαβάστηκε στὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο πού ἔγινε στὴ Χίω στίς 15 Σεπτεμβρίου μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸ. Βλ. Δεκαπενθήμερο.

του, και χτύπησε πρὸς ὅλας τὶς μεριές. Εἶχε ἐναντίον του τὸ Κράτος, τὴν Ἐκκλησία, τὴν παιδεία, τὰ γράμματα, τὴν κοινωνία, τὸν ὄχλο, μὰ δὲ δέιλιασε ποτέ, μήτε κουράστηκε, μήτε βαρέθηκε, ὡς τὰ βαθιά γεράματα. Ἰσια-ἴσια, ὁ ἄριστος αὐτὸς πόλεμος, ἡ λύσσα τῶν ἀντιπάλων του κ' ἡ δική του μανία, εἶταν ἡ μεγάλη ἀπόλαυση τῆς ζωῆς του, τὸ μεθύσι του, ἡ ἱκανοποίηση τῆς ψυχῆς του. Ποτέ δὲν καταδέχτηκε νὰ κάνει τὴν παραμικρὴ ὑποχώρηση στὴν κοινὴ γνώμη, στοὺς δυνατοὺς τῆς ἡμέρας, στὴ σκοπιμότητα τῆς στιγμῆς. Στάθηκε στὴ θέση πού ἔταξε στὸν ἑαυτό του, ἀλύγιστος και ἀδιάλλατος ὡς τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, ἀφοσιωμένος ὁλόψυχα στὴν Ἰδέα, ἔτοιμος, σὲ κάθε στιγμή, νὰ θυσιάσει γι' αὐτὴν τὰ πάντα. Σαράντα ὁλόκληρα χρόνια, δὲν ἔπαυε οὔτε μιὰ μέρα νὰ πιστεύει, νὰ ἐνθουσιάζεται, νὰ πολεμᾷ μ' ὅλα τὰ δυνατά του, γκρεμίζοντας κάθε τόσο μιὰ πλευρὰ τῶν ἐχθρικών τειχῶν, κερδίζοντας ἐδάφος σὲ κάθε νέα μάχη. Ἡ πίστη αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου στὴν Ἰδέα του, στὸ ἔθνος του και στὸν ἑαυτό του, εἶταν ἀλήθεια μιὰ μεγάλη φλόγα.

Βέβαια, τὰ προβλήματα πού ἔθεσε ὁ Ψυχάρης δὲ λύθηκαν ἀκόμα ὀριστικά. Μῆτε ἡ διγλωσσία ἔλειψε, μῆτε ἡ ἐκπαίδευση ἀναμορφώθηκε ριζικά, μῆτε ἡ ζωντανὴ γλώσσα καλλιεργήθηκε ὅσο πρέπει. Τὸ τονίζω, γιατί συχνὰ ἀκοῦμε τοὺς ἴδιους τοὺς δημοτικιστὲς νὰ λένε πὼς τὸ ζήτημα δὲν ὑπάρχει πιά και τοὺς βλέπουμε νὰ ἀποκοιμούνται μὲ μακαριότητα ἀπάνω σὲ ὑποθετικὲς δάφνες, ἐνῶ ἴσια-ἴσια τώρα, πού κόπασε σχεδὸν ὁλότελα ὁ ἰδεολογικὸς ἀγώνας, τώρα ἀρχίζει ἡ πιδὸ κοπιαστικὴ και πιδὸ ἀχάριστη δουλειά, δηλαδή τὸ ξεχέρσωμα τοῦ ἀγροῦ μας, ἡ μεθοδικὴ καλλιέργεια και ἀνάπτυξη τῆς δημοτικῆς, μὲ σκοπὸ τὴν ὀριστικὴ, πέρα γιὰ πέρα, ἐπικράτησή της σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς κοινωνικῆς και κρατικῆς ζωῆς. Σήμερα, οἱ ἰδεολόγοι και φρινατικοὶ καθαρευουσιάνοι εἶναι πολὺ σπάνιοι και ὀλοένα λιγώτερο ἐπικίνδυνοι. Μὰ ἀντιμετωπίζουμε ἄλλους ἐχθροὺς, πού θὰ μᾶς κουράσουν ἴσως περισσότερο: τὴ συνήθεια, τὴν τεμπελιά, τὴν ἀβουλία, τὴ φυσικὴ κλίση τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ἀναρχία και τὴν ἀοριστία.

Τὰ προβλήματα δὲ λύθηκαν, μὰ ἡ μεγάλη τιμὴ τοῦ Ψυχάρη εἶναι, ὅπως ἔλεγα πρὶν, ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγώνας του, ἡ πνευματικὴ ἐπανάστασή του. Ὁ ἴδιος δὲν ἀγαποῦσε τὸν τίτλο τοῦ ἐπαναστάτη, και τοῦ ἄρεζε νὰ λέει πὼς ἐπαναστάτες εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἀντίπαλοί του, πού πήγανε νὰ σπάσουνε τὴ μόνη ζωντανὴ ἐθνικὴ παράδοσή μας, τὴν παράδοση τοῦ Θρήνου τῆς Πόλης, τῆς Κρητικῆς Ἀναγέννησης, τῆς Ἐφριανησιώτικης Σχολῆς, τοῦ Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ. Σ' αὐτὴν τὴν παράδοση φιλοδοξοῦσε νὰ συνδέσει τὸ ὄνομά του και νὰ τὴν ἐπιβάλλει σὰν καθεστῶς, συνεχίζοντας τὴν και ἀναπτύσσοντας τὶς ἀπειρες δυνατότητές της. Ἐπαναστάτη θὰ τὸν ποῦμε ὡστόσο ἂν ἀναλογιστοῦμε τὴν κοινωνικὴ σημασία τῆς δράσης του και τοῦ ἔργου του. Γκρέμισε μιὰ πνευματικὴ ἀπολυταρχία, πού δέσποξε ὁλόκληρη τὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδας, ἀναποδογύρισε τὶς πνευματικὲς ἀξίες τοῦ τόπου, καταλύοντας τὸ κύρος ἐνὸς Κοραῆ και ἐνὸς Κόντου και ὑψώνοντας στὴ θέση τους, σὰ μεγάλους δασκάλους τοῦ γένους, τὸ χωριάτη, τὸν τσοπάνη, τὸ βαρκάρη. Κουρέλιασε τὴν αἴγλη τῆς καθαρεύουσας, τοῦ ἀττικισμοῦ, τοῦ ψευτοκλασικισμοῦ, ἔσπασε βωμούς, πού τοὺς θεωροῦσαν οἱ πατέρες μας ἱεροὺς και ἀπαράβιαστους. Λύτρωσε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ πνευματικὰ δεσμά της, τὴ ζωντανή, τὴ δροσερή, τὴν παρθένα Ἑλλάδα τῶν νέων χρόνων, πού οἱ πνευματικοὶ ὀδηγοὶ της τὴν εἶχαν ἀγνοήσει ἴσαμε τότε και δὲν εἶταν ἱκανὴ νὰ μιλήσει και νὰ ἐκφράσει τὸν ἑαυτό της γιατί τῆς εἶχαν ἀπαγορεύσει τὴ χρῆση τῆς γλώσσας της. Ἐλευθέρωσε δημοιουργικὲς δυνάμεις φυλακισμένες, καταπιεσμένες, καταφρονημένες, τὶς ἔβγαλε στὸ φῶς τοῦ ἡλίου, τὶς ἔσπρωξε μπροστὰ μ' ὅλη τὴ βία τῆς ὀρητικῆς καρδιάς του. Ἀλλάξε τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους κι' ἄνοιξε μιὰ νέα ἐποχὴ.

Τώρα κάθονται οἱ μικρόψυχοι καλαμαράδες και κρίνουνε τάχα ἀπὸ ψηλά, μὲ ψυχρὸ βλέμμα, τὰ παθιασμένα γραφτά του και καταδικάζουν αὐστηρὰ τὶς ὑπερβολές του. Μὰ φυσικὰ ἔκανε ὑπερβολές και λάθη και ἀδικίες, σὰν τὸν Κολοκοτρώνη, σὰν τὸ Μιαούλη. Δὲν εἶτανε κανένας ἀγαθός, ταπεινός και οὐδέτερος γραφιάς και βιβλιο-

φύλακας, σὰν ὄλους αὐτοὺς ποὺ γνωρίζουμε. Εἶτανε πολεμιστὴς, κατακτητὴς, δημιουργὸς δράσης καὶ ἐλευθερίας. Εἶταν ὁ Ψυχάρης, ὁ ἀρχηγὸς Ψυχάρης. Μ' ἓναν τέτοιον ἄνθρωπο εἶναι ἀνόητο καὶ ἀπρεπο νὰ μικρολογοῦμε. Ἐβλεπε πρὸ μακριὰ ἀπὸ τὸ ἔθνος, ἐνιωθε πρὸ βαθιά καὶ πρὸ ἐπιταχτικά τις ἀνάγκες τῆς Ἑλλάδας κ' εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀνυπομονεῖ, νὰ δυσανασχετεῖ, νὰ παθαίνεται καὶ νὰ πεισματώνεται. Εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τσαλαπατᾷ τὰ λεπτομερειακὰ ζητήματα γιὰ χάρη τῶν με-

γάλων προβλημάτων. Κι' ἂν πρόσβαλε τὰ γούστα τῶν Ἑλλήνων κι' ἂν στραπατσάρησε τις συνήθειες τους κι' ἂν χάλασε τὴν ἡσυχία τους καὶ τοὺς κακομεταχειρίστηκε καὶ τοὺς ἔβρισε μὲ ἄσκημα λόγια καὶ τοὺς ἀδίκησε, χαλάλι του! Τὸν σεβόμαστε, τὸν τιμοῦμε καὶ τὸν εὐγνωμονοῦμε, γιατί εἶταν ἓνας μεγάλος Ἕλληνας, γιατί πίστευε μὲ πάθος στὰ μελλούμενα τῆς Ἑλλάδας, γιατί προεῖδε καὶ προετοίμασε τὴν πνευματικὴ ἀναγέννησὴ τῆς.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

ΛΙΠΟΤΑΧΤΕΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Ἦ πόρτα, μεγαλόπρεπη, θολωτὴ· οἱ διπλοσκοποὶ—δύο γερμανοί, δύο τούρκοι,— ἀμίλητοι, ἄφωνοι. Ὁ Σουλτᾶνος Σελῆμ φρόντισε νὰ χτίσῃ τὸ στρατῶνα ἀνάλογα, μὲ τὸ σουλτανικό του μεγαλεῖο, χωρὶς νὰ ξέρῃ πὼς μιὰ μέρα θὰ γέμιζε ἀπὸ λογῆς λιποτάχτες καὶ φυγόστρατους, πὼς τὸ σουλτανικό τὸ μεγαλεῖο δὲ θὰ βρισκόταν πιά παρὰ σιὸ θρόνο, σὴν παράδοσιν...

Σὰν περνοῦσες τὴ μεγάλη θολωτὴ πόρτα μὲ τοὺς ἀμίλητους χοντροκομένους σκοπούς, περίεργο θέαμα παρουσιαζότανε μπροστὰ σου. Μιὰ πλατεῖα, μιὰ ἀπέραντη πλατεῖα, ἀπίστευτ' ἀπλωτὴ, καὶ γύρω τριγύρω χαμηλὲς κάμυρες μὲ χαλασμένα παράθυρα. Στὴ μέση, χιλιάδες ἄνθρωποι, μαζεμένοι γύρω σ' ἓνα στρατιωτικὸ γραφεῖα, ποὺ διάβαζε τὰ ὀνόματα ἀργά, συλλαβιστά, φωναχτά:

— Χασάν, ὄγλου Ἰομαήλ.

— Ρεϊζέπ, ὄγλου Χακκή.

Σὲ κάθε ὄνομα καὶ μιὰ τρεμουλιαστὴ, φοβισμένη φωνὴ ἀκουγόταν:

— Παρώων...

Τρέχανε τότε οἱ φύλακες, τὸν ἀρπάζανε ἀπὸ τὸ λαιμό. Τὸν τραβούσανε, ἄλλος ἀπὸ τὰ χέρια, ἄλλος ἀπὸ τὰ ροῦχα, τοῦ δίνανε μερικὲς δυνατὲς κλωτσιεὲς καὶ τὸν μαστιγώνανε γερά, δυνατά, ὡς ποὺ μούγκριζε, ὡς ποὺ ξεροβολοῦσε αἷματα καὶ σάλια. Τὸν πετούσανε πιά τότε σὴν πέρα γωνιά. Ἐκεῖ,

στρατιῶτες μὲ τὴν λόγχη σιὸ ὄπλο τοὺς βάζανε σὲ μιὰ σειρὰ. Ἄν μπορούσανε ποτε νὰ μποῦν οὐδὲ σειρὰ ἀνθρώπινα κουρέλια...

Ὁ ξερακιανὸς στρατιωτικὸς γραφεῖας φώναζε τ' ἀτέλειωτα, λές, ὀνόματα. Ἦ φωνὴ του καρφωνότανε σὰν ξιφολόγη σιὸ κορμί, ποὺ ἔτρεμε ἀπὸ φόβο καὶ ἀγωνία.

— Παρώων...

— Παληόκυλο!

Ἄλλος ἓνας σὴν γραμμὴ τῆς πέρα γωνίας. Κι' ὅταν μαζεμόντανε καμιὰ ἑκατοστή, τὰ τεφτέρια κλείνανε, ἡ οἰωπηλὴ μᾶζα σκορποῦσε χαρούμενη, εὐχαριστημένη, κι' ἡ θλιβερὴ συνοδεία τῶν διαλεγμένων ἀκριτῶν περνοῦσε τὴ μεγάλη πόρτα, χανόταν ἀπὸ τὰ μάτια. Μὰ ἡ σκέψη μερικῶν τὴν παρακολουθοῦσε ὡς τὸν τόπο τοῦ προορισμοῦ τῆς, ὡς τὸ μέτωπο τοῦ πολέμου, ἐκεῖ, σὴν βάθῃ τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ ἄλλοι ποὺ μένανε, οἱ χιλιάδες κολασμένοι, μπορούνε τώρα νὰ μιλήσουνε ἐλευθερά. Νὰ κάνουν ὅ,τι θέλουν σὴν ἀπέραντη πλατεῖα. Τὴ γλυτώσανε γιὰ σήμερα. Σήμερα μπορεῖ ὁ καθένας νὰ στρώσῃ τὴ βρώμικη κουβέρτα του καὶ νὰ τεντωθῇ ἀπάνω.

— Ἄσαχ!

Νὰ ξαπλώσῃ στὸν ἥλιο, νὰ χαϊδέψῃ μὲ τὸ ἄπλυτο χέρι του τὸ μαυριδερό, κοκκαλιάρικο, μαλλιαρό του σιῆθος.

— Ἄσαχ!